

25^e Van der Leeuw-lezing Groningen, 26 oktober 2007

Joris Luyendijk

Waarom heeft Nederland geen Seymour Hersh?

Toen ik werd gevraagd voor deze lezing, was ik zeer vereerd. Iedere zichzelf respecterende journalist kent Seymour Hersh als de man die in 1969 het bloedbad in My Lai onthulde, en, 36 jaar later, de Amerikaanse martelpraktijken in de Iraakse gevangenis Abu Ghraib. Met deze scoops schreef Hersh geschiedenis en dwong hij de leiders van zijn land om misdadige praktijken aan te pakken. Waarvoor zit je anders in het vak, dan om je eigen land zo richting het rechte spoor te duwen? My Lai en Abu Ghraib zijn eclatante successen, maar als journalist en abonnee van *The New Yorker* bewonder ik misschien nog wel meer de artikelen die Hersh in de tussenliggende jaren schreef en nog steeds schrijft. Doorwrochten analyses van de stammenstrijd en de debatten die het Amerikaanse defensie en foreign policy establishment achter gesloten deuren voerde en voert. Hersh gunt je als lezer een blik op het beslissingsproces *terwijl het gaande is*. Nieuws is per definitie post facto, er is iets gebeurd en dat melden wij journalisten. Maar Hersh werpt licht op het moment voordat het besluit valt; Hezbollah met rust laten of niet, Iran bombarderen of niet, de mensenrechten van terreurverdachten annuleren. Als journalistiek de kladversie van de geschiedschrijving is, dan toont Hersh de kladversie van die kladversie, letterlijk *history in the making*.

Ik was dus vereerd hier te spreken, maar waar moest ik het over hebben? Toen had ik kort na elkaar twee ontmoetingen, eerst met een Tweede Kamerlid en daarna met een Nederlandse militair, en daarna wist ik het: Ik wilde vraag stellen waarom Nederland geen Seymour Hershes heeft, en wat dit zegt over onze serieuze media.

Ik begin met het Tweede Kamerlid. Ik trof haar in een huiskamer vol journalisten en publicisten, en na een vluchtig 'jongens dit is dus allemaal *off the record*' stak ze van wal: 'Okay het zit zo. Nederland had vier redenen om in Irak met Bush mee te doen. Eén: Onze bedrijven hebben ontzaglijke economische belangen in Amerika en als we de VS politiek niet volgen, lijden we daar economisch onder. Twee: Amerika dreigt de Navo te laten versukkelen, terwijl het Nederlands belang is om de VS bij de Navo te houden. Zolang de VS bij de Navo zit, kan Nederland een middenpositie houden tussen de as Berlijn-Parijs en de as Londen-Washington. Zonder de VS zijn we uitgeleverd aan een Duits-Frans dictaat, en als wij naar Irak, en Afghanistan, moeten

om Amerika bij de Navo te houden, dan doen we dat. Drie: De defensielobby wil graag de investeringen in materieel rechtvaardigen en praktijkervaring opdoen in, zoals dat heet, een breed geweldsspectrum. Ten slotte vier: Bij ontwikkelingssamenwerking is de consensus nu dat stabiliteit de *conditio sine qua non* is voor ontwikkeling. Het heeft alleen zin om scholen te bouwen en putten te slaan als die niet 's avonds meteen worden platgebrand of dichtgegooid door vijanden. Eerst die vijanden uitschakelen dus, met andere woorden: niet oorlog in plaats van ontwikkelingshulp, maar oorlog als wegbereider voor ontwikkelingshulp.' Het Tweede Kamerlid rondde af: 'Dit zijn in willekeurige volgorde de Nederlandse motieven, en iedere politieke partij maakt een andere weging van die vier, hoofdzakelijk op basis van welke lobbies ze vertegenwoordigen. Zo praten we in Den Haag over Irak, maar als we in de Kamer of voor de tv-camera's verschijnen, hebben we het over een 'steentje bijdragen aan de internationale rechtsorde', 'over verantwoordelijkheid nemen voor een stabielere wereld' en verder herhalen we de argumenten uit het Witte Huis. Waarom onze premier niet eerlijk in een toespraak tot het volk uitlegt dat wij een klein land zijn dat moet doen wat grote landen zeggen om onze belangen veilig te stellen? Het Kamerlid haalde de schouders op: 'Dat onze premier niet iets zegt wat het volk en de columnisten helemaal niet willen horen, kan ik begrijpen. Hij is een politicus. Maar waarom gaat de Nederlandse journalistiek er zo in mee?'

Okay het zit zo, zei de jonge Nederlandse legerkapitein die ik korte tijd later *off the record* mocht ondervragen. 'We komen op patrouille in een klein dorpje. We zien een boel volk op de been en denken: goede zaak, men voelt zich kennelijk veilig genoeg om buiten te zijn. We komen dichterbij en zien we wat er gaande is: ze zijn een vrouw aan het stenigen. Wij zien die vrouw, die vrouw ziet ons. We doen navraag en ze blijkt te worden beschuldigd van overspel. De mensen in dat gehucht zijn onze bondgenoten, die vrouw heeft een proces gehad dat daar geldt als eerlijk, en als wij onze culturele normen daar opleggen, kunnen we het helemaal wel vergeten. Dus we groeten iedereen beleefd en vervolgen onze patrouille.'

Wat in Uruzgan gebeurt? Hij schudde het hoofd met een mengeling van gene en minachting: 'Daarvan krijgen jullie in Nederland dus echt bijna niets mee, en dat is logisch: wij rapporteren ieder contact met de vijand. Dat rapport gaat naar de basis en daar kijkt eerst een jurist ernaar en daarna een communicatiedeskundige.

Vervolgens wordt het officieel naar buiten gebracht, dat wil zeggen, tenzij zo'n bericht militaire of politieke belangen kan schaden. Nou, alleen al doordat de hele operatie politiek is verkocht als een opbouwmissie en niet als een vechtmis­sie, blijft vrijwel alles op de basis.'

Ik sprak deze legerkapitein van de zomer, en vroeg hem naar het belangrijkste debat binnen Defensie op dat moment. 'Of we niet zwaarder materiaal moeten invliegen. Maar zwaarder materieel kost veel geld, en bevestigt het idee dat we daar helemaal niet aan opbouwen toekomen.' Ik vroeg hem waarom Defensie niet naar buiten brengt hoe het echt liep zodat hier debat en beleid kunnen worden gevoerd op basis

van de situatie zoals die is in Uruzgan, en niet op basis van hoe politici zouden willen dat die is? De militair haalde zijn schouders: 'Voor alles wat wij militairen in de openbaarheid zeggen, is de minister verantwoordelijk. De politiek bepaalt wat de krijgsmacht doet, dat is democratie. Maar waarom beperken de grote Nederlandse media zich in zo grote mate tot wat onze afdeling voorlichting jullie toewerpt?'

Deze twee gesprekken brachten me bij mijn vraag van vanavond: waarom heeft Nederland geen Seymour Hershes die naar boven halen wat er bij internationale vraagstukken achter de schermen allemaal gebeurt, politiek in Den Haag, militair in Afghanistan en eerder Irak?

Dit is geen pleidooi om *off the record* verhalen zoals hierboven zomaar de krant of de zender op te gooien. Je moet vreselijk oppassen met dit soort verhalen want ze kunnen zijn ingegeven door wrok, grootspraak, verkeerde informatie of gewoon fantasie. Maar ik hoor zo vaak dit soort verhalen, en steeds denk ik dan: hoe zou het echt zitten? En wat zou ik daar graag meer over lezen in mijn kranten! En als ik het van zoveel kanten hoor, zou het dan allemaal onzin zijn?

Journalistiek moet kloppen en dat garandeer je door informatie te brengen die verifieerbaar is: hoor en wederhoor, check en double-check, naam en toenaam. Maar bij echt Grote Kwesties werkt deze methode niet altijd. Sterker nog, als je je in ons land beperkt tot citeerbare bronnen, kun je erg weinig meer opschrijven: ambtenaren zullen nooit met naam en toenaam vertellen hoe de belangentegenstellingen op hun ministerie werkelijk worden uitgevochten, en soldaten zullen nooit met naam en toenaam in de krant vertellen wat zich werkelijk afspeelt tijdens hun missies. Zo zit ons systeem van ministeriele verantwoordelijkheid in elkaar.

Je zou dus een journalistieke methode moeten ontwikkelen waarbij je *off the record* informatie eerst weet te verifiëren, en vervolgens op een verantwoorde manier in de krant of op je zender brengt. Een methode zoals die van... Seymour Hersh.

Voor degenen die de *New Yorker* niet lezen: Hersh's methode rust op drie pijlers: anonimiteit, vertrouwen en ervaring. Door de jaren heen heeft Hersh een immens netwerk opgebouwd van functionarissen die *off the record* met hem spreken. Deze functionarissen weten dat Hersh hen geen streek zal leveren, door hen opeens wel bij naam te citeren of door een uitspraak zodanig weer te geven dat de bron ervan herleid kan worden.

Functionarissen vertrouwen Hersh, daarom vertellen ze hem zoveel. Maar lezers vertrouwen Hersh eveneens, want alle citaten worden even rigoreus als discreet gecheckt. Lezers kunnen er dus van op aan dat Hersh alles in het werk heeft gesteld om zich ervan te vergewissen dat hij niet wordt 'gevoerd', dat hij niet wordt misbruikt voor interne politiek-bureaucratische spelletjes. Want dat is natuurlijk de grote angst wanneer mensen anoniem kunnen spreken: dat ze niet de waarheid brengen, maar strategisch leugens of verdraaiingen lekken in de hoop zo de tegenstanders binnen hun organisatie een klap toe te brengen.

Zo werkt Hersh, en het blijkt dus mogelijk op die manier een enorm deel van de politieke werkelijkheid in Washington toch in beeld te krijgen. Waarom maken hoofdredacties van serieuze Nederlandse kranten dan niet één of meer mensen vrij om a la Hersh die dingen te belichten die je alleen *off the record* hoort?

Een reden kan zijn dat Nederlandse hoofdredacties niet bekend zijn met Hersh' methode. Dat kan ik me eigenlijk niet voorstellen, niet alleen wordt *The New Yorker* hier goed gelezen, als het gaat om binnenlands nieuws wordt Hersh' methode ook wel toegepast; zie alleen al laatst de reconstructie van het ABN-AMRO debacle in de Volkskrant, of de stukken van Joost Oranje in NRC over onze eigen militaire inlichtingendienst en de Iraakse massavernietigingswapens.

Het kan dus wel, maar op een of andere manier gebeurt het niet of nauwelijks wanneer het gaat om buitenlandse politiek en militaire missies. Neem de ware toedracht van onze deelname aan de oorlog in Irak. Je kunt als kwaliteitskrant jarenlang hoofdredactionele artikelen schrijven waarin je de Tweede Kamer nog één keer waarschuwt dat ze nu toch echt met een onderzoek moet komen. Voor zo'n oproep is van alles te zeggen, maar waarom zou je het erbij laten?

Er zijn bij de besluitvorming over Irak diplomaten en ambtenaren betrokken geweest, notulisten, koffiejuffrouwen, chauffeurs... Zou werkelijk niemand van hen willen vertellen over wat Nederland heeft teruggekregen in ruil voor deelname aan de oorlog in Irak? Niemand, zelfs niet onder de ambtenaren, diplomaten enzovoort die zelf tegen deelname waren, die nu zijn gepensioneerd of naar het bedrijfsleven overgestapt? En alle politici die hun partij inmiddels zijn uitgewerkt of uitgestapt. Is dat werkelijk een solide muur van zwijgen? De historici, politicologen en andere wetenschappers die vanuit de universiteit de besluitvorming over internationale vraagstukken volgen? Vangen die ook niks op? De defensiespecialisten bij het Europese parlement, in het bijzonder die uit omringende landen. De specialisten bij de Navo en de Europese commissie? Zou men bij de Britse, Franse en Duitse missies werkelijk geen interpretatie hebben van de ware toedracht van onze deelname aan de oorlog? Zouden ook consultants en lobbyisten in Brussel, wiens werk het is om te weten wat er echt gebeurt en is gebeurd, zouden ook zij niets weten en willen loslaten?

Het lijkt me sterk, en Seymour Hersh laat zien dat er manieren zijn om er dan over te schrijven.

Wat weerhoudt onze hoofdredacteuren? Zou het het calvinisme zijn, waarin bedoelingen zwaarder wegen dan resultaten, en de belangstelling voor de intenties van beleid groter is dan voor de reële gevolgen in het veld? Inderdaad, zo is jaren journalistiek bedreven over ontwikkelingshulp, maar voor de kwesties Irak en Afghanistan lijkt het geen afdoende verklaring.

Misbegrepen vaderlandsliefde dan? De artikelen van Seymour Hersh over My Lai en Abu Ghraib hebben onmiskenbaar een golf van anti-Amerikaanse woede tot gevolg gehad. Iedereen die kan nadenken begrijpt dat die woede niet Hersh's schuld is. Integendeel, die woede is de schuld van de politici die My Lai en Abu Ghraib toestonden en mogelijk maakten. Maar feit is dat het imago van Amerika ernstig

heeft geleden onder de Abu Ghraib onthullingen, zoals het imago van Israel ook ernstig lijdt onder het werk van de hyperkritische en onvermoeibare journalisten van de onvolprezen krant Ha'aretz.

Ik durf het bijna niet te denken dus dat ga ik ook niet doen, maar kan het zijn dat het vaderlandse journalistieke establishment sommige dingen niet *wil* laten zien, niet aan de eigen bevolking en al helemaal niet aan de wereld? Dat is een verregaande suggestie die ik niet kan hardmaken en die vast ook niet klopt. Want laten we wel wezen, dit is Nederland. Andere landen doen gemene dingen, maar wij niet. Het zal dus wel meevallen, wel loslopen, en zo'n vaart niet lopen.

En toch blijf ik zitten met de vraag waarom Nederlandse hoofdredacties zo vaak kiezen voor onwetendheid: Waarom hadden kranten geen vaste correspondenten in de Iraakse provincie Muthanna, of anders in Bagdad, of als dat te gevaarlijk was in Amman – waar iedere hulpverlener, diplomaat en spion regelmatig kwam uitblazen? Vanwaar dat verregaande tekort aan belangstelling wat Nederlandse troepen hebben gedaan en hebben kunnen doen in Muthanna? Zowel tijdens onze aanwezigheid daar, als daarna? Hoe kunnen we het nut van vredesmissies beoordelen als we dat nut niet ter plaatse gaan meten?

Hoe is het ook mogelijk dat de grote Nederlandse kranten geen bureaus in Kaboel hebben, nu onze jongens daar een heuse oorlog uitvechten, een oorlog die niet alleen de strijd tegen de terreur kan beslissen, maar mogelijk ook de toekomst van de Navo? Dat je niet in Uruzgan gaat zitten, lijkt me logisch. Maar waar valt beter de temperatuur van de missie te nemen dan in Kaboel? Ik heb jaren gewerkt als correspondent in het Midden-Oosten. Er is een onmetelijk verschil tussen de parachute journalistiek van ergens regelmatig invliegen voor een paar verhalen, en ergens daadwerkelijk wonen. Als je ergens woont, maak je vrienden, lokaal en *ex-pat*. Er ontstaan vriendschappen en afhankelijkheidsrelaties. Het duurt even maar daarna ga je inzien wat je allemaal niet weet, ga je begrijpen wat je misschien niet zult kunnen begrijpen, en krijg je oog voor de taboe's, de verborgen belangen, de dilemma's en tegenstellingen. Kortom, voor de dingen die voor de in- en uitvliegende journalisten onvermijdelijk verborgen blijven – hoe bewonderenswaardig hard deze ook werken, en dat doen ze. En inderdaad, in Kaboel zul je weer vrijwel alles *off the record* moeten optekenen, want dat is het kenmerk van oorlog: de relevante dingen hoor je niet van een voorlichter die eerst rustig zijn naam voor je spelt. Oorlog gaat over leven en dood, over de toekomst van organisaties met miljardenbegrotingen en duizenden mensen personeel inclusief alle spelletjes, verkokering en portefeuillekwesties die daarbij horen. In zo'n situatie hoor je de werkelijke kwesties om drie uur 's nachts in de bar van het VN-compound van die Russische diplomaat met een drankprobleem, je checkt zijn tip tussen neus en lippen door wanneer je naast een hoge Pakistaanse diplomaat staat te wachten bij de creche om jullie kinderen op te halen, en je double-checkt 'm bij die Afghaanse medewerkster van Artsen zonder Grenzen voor wiens nichtje je een stageplek in Amsterdam hebt geregeld. Kennis is macht, kennis is ook een goed, dat je kunt ruilen

voor andere goederen. Maar dan moet je wel wat te ruilen hebben, en de ander moet het vertrouwen hebben dat je er verantwoordelijk mee omspringt. En hoe langer je ergens bent en woont, hoe meer je hebt te ruilen en hoe meer mensen je gaan vertrouwen. Ik zou ze wel lezen hoor, de wekelijkse Brieven uit Kaboel waarin je te weten komt hoe het volgens bronnen in Kaboel met de missie gaat, zowel die van Nederland als die van de Navo als geheel. Welke scenario's circuleren, welke dilemma's onontwarbaar zijn, en voor welke problemen welke oplossingen worden voorgesteld, en waarom, en door wie met het oog op welk belang.

Nu ik er zo over nadenk, zou ook dat een interessante opdracht zijn voor een Nederlandse Seymour Hersh: uitzoeken waarom hoofdredacties van grote en serieuze media in Nederland de keuzes maken die ze maken. Lijkt me ook een verhaal waarbij je veel *off the record* zult moeten optekenen.

Ik zei het al, ik ben een Nederlander en als ik in mijn land een potentieel schandalige situatie zie, heb ik dezelfde aanvechting als mijn leiders: zeggen dat het ongetwijfeld meevalt. Zoals het credo van onze bestuurlijke elite luidt: *je maintiendrai*, Frans voor: ik zal sussen.

En toch. Stel dat op dit moment een nieuw Srebrenica dreigt in Uruzgan. Je moet er niet aan denken, maar is het ondenkbaar? Nederland heeft eerst gezegd de lokale bevolking te komen beschermen, maar heeft zich daarna grotendeels teruggetrokken op de basis – daarmee misschien wel lokalen uitleverend aan de wraak van de Taliban.

Stel dat inderdaad een Afghaans Srebrenica dreigt, hoe zouden Nederlandse hoofdredacties daar dan van kunnen weten? Van Defensie Voorlichting?

Ik ga afronden, niet met een antwoord of conclusie maar met een citaat van een andere journalistieke grootheid uit de Angelsaksische wereld, BBC-kopstuk John Simpson. Of hij de waarheid in pacht heeft, betwijfel ik want hij prijst ons volk onder meer om onze beleefdheid. Beleefdheid? Nederlanders? Maar in zijn boek *News From No Man's Land, Reporting the World* kraakt hij ook een paar noten die ik u niet wil onthouden. Simpson komt al jaren in ons land, en begint zijn stuk met complimenten. Nederland is een land waarvan hij door de jaren heen enorm is gaan houden. Behalve die beleefdheid bevat hem ook de properheid en vooral het talent voor compromissen waardoor 16 miljoen mensen op zo'n relatief klein stukje land kunnen wonen. Maar één ding is Simpson enorm gaan tegenstaan aan Nederland: onze politieke cultuur. Kranten, radio en televisie vormen in Nederland één wereldje met de politici, zegt Simpson en noemt dit 'intolerably cosy', onverdraaglijk gezellig, of misschien beter: ontoelaatbaar vervlochten.

Het resultaat van die vervlechting? Nederland heeft, en ik citeer, 'een brave en meegaande journalistieke cultuur', zegt Simpson, en in zulke landen kan het twee kanten op. Ik citeer opnieuw: 'Of je krijgt een arrogante politieke cultuur die niet meer de noodzaak voelt zich te verantwoorden. Of je krijgt een politieke cultuur die

saai en vervelend is, en niet langer de samenleving vertegenwoordigt. Ik weet niet welke van de twee erger is.'